

Megoldja-e a katalógusproblémát az online használói katalógus?*

A Düsseldorf-i Egyetemi Könyvtár OPAC-projektjének tapasztalatai

A szerkesztőség G. Gattermann dolgozatát, ha nem tartja kötelességének a szerző adta címhez való ragaszkodást, a legszívesebben a következő cím alatt jelentette volna meg: Bevezetés az online használói katalógus, az OPAC problémakörébe a Düsseldorf-i Egyetemi Könyvtár példáján. Így mindössze e címen kívánja felkelteni iránta az olvasói érdeklődést.

Az OPAC-projekt

A Düsseldorf-i Egyetemi Könyvtár (*Universitätsbibliothek Düsseldorf = DEK*) egy OPAC (*Online Public Access Catalogue*)-katalógus kifejlesztésén dolgozik. Ezt a fejlesztést 1987. július 1-je óta a *Deutsche Forschungsgemeinschaft* (DFG = Német Kutatási Társulat) is támogatja [1].

A cél az, hogy a katalógusban szereplő adatok visszanyeréséhez – prototípusként – egy egyszerű, interaktív párbeszéd formát fejlesszünk ki, s ezt úgy, hogy keresőkérdéseit még az alkalmi könyvtárhasználó is, a könyvtáros segítsége és előzetes használói oktatás nélkül, maga fogalmazhassa meg a terminálon, és dinamikusan optimalizálhassa mindaddig, amíg a kívánt információt (azaz a címleírásokat) meg nem találja. Az útbaigazító menütechnikának az a feladata, hogy a célinformáció formai és tartalmi kritériumai szerint feltett kérdésekkel a keresést lehetővé tegye, és kiegészítő utasításokkal segítse a keresés hatékony megszervezését. A célinformációknak választás szerint különböző részletességű formátumokban kell a képernyőn megjelenniük a nyomtatóval való rögzítés lehetőségének biztosítása mellett.

A prototípus kifejlesztése közben nemcsak az amerikai és angol könyvtárak online katalógusok tervezésében és előállításában szerzett tapasztalatait értékeljük ki és használjuk fel; sokkal inkább azt vesszük eleve tekintetbe, hogy a német felsőoktatási intézményekben milyen az OPAC-katalógusok használói fogadtatása és használóik viselkedése. A terminálokon folytatott párbeszéd feljegyzése, statisztikai kiértékelése és értelmezése a projektet határozottan *kísérleti* jellegűvé teszi: nem az optimális OPAC-katalógus – amilyen aligha létezik – kifejlesztése a cél, hanem ennek egyik alapformáját kell a

használói viselkedéshez hozzáilleszteni, s ennek megfelelően lépésenként optimalizálni. Az eközben szerzett tapasztalatokat, az alkalmazott módszertani eszköztrendszert úgy kell dokumentálni, hogy más könyvtárak későbbi interaktív megoldásai is közvetlenül építhessenek rájuk.

Az elkövetkezőkben az OPAC lesz a DEK fő katalógusa, s mint ilyenek ahhoz kell hozzájárulnia, hogy a meglévő állományra vonatkozó tájékoztatás lényegesen megjavuljon. Képes lesz-e rá?

Mielőtt megkísérelnénk a kérdésre egy egyelőre ideiglenes választ adni, röviden vázoljuk a kiinduló állapotot. Katalógizálási célokra 1981 óta használjuk az *IBAS (Informationssystem beliebiger Anwenderstrukturen = információs rendszer tetszőleges használói struktúrákhoz)* II. verziójának programcsomagját. Az *IBAS*-adatbázis jelenleg 600 ezer címleírást tartalmaz. Emellett él még a hagyományos katalógus is, hozzávetőlegesen egymillió cédulával. Az eddig gépileg olvasható formában rögzített katalógusadatokhoz pillanatnyilag kétféleképpen lehet hozzáférni. Egyfelől a szokásos katalógusok (betűrendes szerzői és címkatalógus, szakkatalógus, raktári katalógus, címszó-katalógus – *KWOC*) révén, amelyek évente háromszor jelennek meg mikrofilmlapon (*COM*). Másfelől az *IBAS*-adatbázis egy másolata (jelenleg 18 terminálon) is a könyvtárhasználók rendelkezésére áll a központi könyvtár információs központjában és olvasói övezeteiben. Főként azért, hogy a használók megtanulhassák, miképpen kell könyvtári katalógust interaktív módon igénybe venni. A katalógusok 1981 óta az egyetem teljes állományára kiterjednek, és még ez évben egyetemeszerte hozzáférhetővé válnak.

Az *IBAS* tájékoztatói adatbázisát egy *GOLEM-adatbázis* váltja fel, amelyre az OPAC ún. használói felülete települ rá. Ez a használói felület tulajdonképpen a már meglévő visszakeresési rendszerre és annak parancsnyelvére telepített szoftvercsomag.

* Lásd *Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie*, Sonderheft 50., 79. Deutscher Bibliothekartag in Bonn, 1989. Reden und Vorträge. Herausgegeben von Günther Wiegand und Else Maria Wischermann, Frankfurt/Main, 1989. p. 81–92.

Funkciója abban áll, hogy a használói utasításokat az adatbázis nyelvének mondattanára fordítsa le és megfordítva, illetve hogy az e mondattanban megfogalmazott válaszokat a használó számára anélkül tegye érthetővé, hogy neki valamit is értenie kellene a visszakereső rendszer (GOLEM) belső parancsnyelvéből [2].

A visszakereső szoftver és a használói felület szétválasztásával, valamint egy meghatározott metszéspont szerint elvileg lehetséges egy eleve adott adatbázisrendszert a megfelelő OPAC-felülettel kombinálni és viszont.

Az elmondottakból következik, hogy a katalógizálási és a tájékoztatási adatbázist szétválasztva tartjuk és külön vezetjük. Az utóbbihoz – interaktív formában – csak leolvasási hozzáférés nyílik. A két adatbázis tényleges szétválasztása tudatos döntés eredménye, mert hasonlóképpen fog eljárni mindazon könyvtárak többsége, amely egy katalógizálási hálózathoz csatlakozott, s emellett a helyi rendszer részeként egy OPAC-katalógust üzemeltet. A szétválasztás előnyeivel és hátrányaival mások már foglalkoztak, így ezekre itt most nem kell kitérnünk [3].

Mindenesetre ebből a szétválasztásból az következik, hogy a katalógusadatokat át kell vezetni az egyik formátumból a másikba; s ha azok nem MAB-csereformátumban (Maschinelles Austauschformat für Bibliotheken = gépi csereformátum könyvtárak számára) vannak, akkor áttételesen rajta keresztül. Az ezzel kapcsolatos ráfordítások ellenére éppen a szükséges konvertálás nyitja meg annak lehetőségét, hogy a katalógusadatokat, melyek eredetileg rendszerint egy másik katalógusformában készültek, az OPAC-katalógus számára fel lehessen dolgozni, azaz "online képessé" tenni.

A mezőtartalmak (a GOLEM-nél: aspektusok) meghatározása alapvető jelentőségű az OPAC minősége szempontjából; az adatstruktúrák rögzítése ezen a ponton döntő mozzanatnak minősül. A mezőjellemezők rögzítésekor elkövetett hibák később csak meglehetősen ráfordítással – ha ugyan egyáltalán! – javíthatók. Azonkívül a használói felület keresési logikáját és párbeszédi menetét is jobban befolyásolja a katalógusadatok struktúrája, mint amennyire legtöbbször gondolják [4]. Már a katalógusadatokat megfelelő strukturálásakor eldől, vajon képes lesz-e az OPAC a meglévő katalógusproblémákra jobb megoldást nyújtani vagy sem.

Az OPAC tulajdonságai

Az OPAC használói katalógus *előnyei* a hagyományos cédulakatalógussal, de még a számítógép segítségével előállított, mikrofilmlapos katalóguslistával szemben is nyilvánvalóak. Mivel ezeket a szakirodalmat gyakran felsorolta, itt elegendőnek látszik rövid összefoglalásuk:

► Az online katalógus egyetlen katalógusban egyesíti a formai és tartalmi kritériumok szerint

való keresést. Nem kell több, különböző szerkezetű és jelölési rendszerű katalógust használni.

- Lehetővé teszi az adatbázis legfrissebb anyagához való hozzáférést, s így a katalógustájékoztató naprakészebb, mint a hagyományos eljárásnál.
- A visszakeresési pontok és a hozzáférési módok száma lényegesen több, mint a cédula- vagy mikrofilmlap-katalógusban. Több keresési fogalom kombinációjával a párbeszéd során a katalógus-adatok olyan mélységű feltárása érhető el, amit a prekoordinált katalógus nem képes nyújtani.
- A használó lényegesen hatásosabban "vezethető", mint amennyire ez a cédula- vagy mikrofilmlap-katalógusban lehetséges, ugyanis a keresés során segítséget lehet neki adni és további keresési lépéseket ajánlani.
- A katalógus nem helyhez kötött, a terminálokról a könyvtáron belül és kívül egyaránt elérhető. A katalógushasználat nincs a könyvtár nyitvatartási idejéhez kötve.
- A katalógussal folytatott interaktív párbeszédet a használó élvezzi, ahogy ezt *Stephen R. Salmon* már 1983-ban megállapította [5]: "A használók nemcsak azért kedvelik az online katalógust, mert szórakoztató, hanem azért is, mert interaktív: nemcsak ott ül, hanem visszabeszél, javaslatokat tesz, és némely jobb rendszerben őszintén érdekeltnek látszik abban, hogy segítsen megtalálni a használónak azt, amit akar. Az irányítás és a sikeresség érzését adja a használónak azáltal, hogy a cél eléréséhez oly sok utat kínál. Sok, valójában a legtöbb funkcióját egy cédulakatalógus soha nem képes teljesíteni."

Az online használói katalógus nyilvánvaló előnyei nem csábithatnak azonban arra, hogy ezt a katalógusformát vak eufóriával üdvözljük, és kifejlesztésekor elhanyagoljuk a katalógizálási gyakorlatban szokásos gondosságot és pontosságot. Különböző előfordulhat, hogy kérdésünket, vajon megoldhatja-e katalógusproblémánkat az OPAC, a használók és a könyvtárosok egyaránt tagadólag válaszolják meg.

Már az adatanyag heterogenitása is nagy problémákat okoz. Itt most el kell tekintenünk a címléírások bibliográfiai színvonalának kérdéseitől, amelyek a régebbi katalógusok adatainak konvertálása során különböző súlyt nyernek; ezek a teljesség, a nyelviség, a helyesírás stb. kérdései. Egészen bizonyos, hogy az OPAC-ban a következetességet tekintve súlyos problémák állhatnak elő. Ezek eleinte valószínűleg megbújnak, hiszen egy "láthatatlan" katalógusról van szó, később azonban, a tételek sokasodásával, illetve a kritikus használók növekvő igénybevétele révén, a felszínre kerülnek.

Már ma is világos azonban, hogy az online használói katalógus számára összeállított vagy konvertált tétel általában olyan elemeket is tartalmaz, amelyek a hagyományos cédulakatalógusokban külön voltak kezelve (tárgyszavak a tárgyszó-katalógusban, szakjelzetek a szakkatalógusban, szerzői nevek a szerzői katalógusban stb.). A korábban egymástól elválasz-

tott katalógusoknak eltérő funkciói, rendezési elvei és jelölésformái voltak és vannak, s ezeket egymástól függetlenül kifejlesztett, divergáló szabályzatok rögzítik. Most viszont ezek a tételelemek, feltárási formák és rendezési szempontok egyetlen katalógusban egyesülnek, úgyhogy bizonyos problémák valójában csak az összeosztás nyomán lépnek fel benne. Az OPAC új feladatokat tár a katalóguselmélet és a katalógizálási gyakorlat elé.

A tartalmi keresés néhány problémája

Az amerikai tapasztalatokról szóló beszámolókból és vizsgálatokból úgy tetszik, hogy a használók egyértelműen előnyben részesítik a *tartalmi keresést* (subject access) [6]. Ez a sommás kijelentés azonban keveset mond addig, amíg nem tisztázzuk, hogy főként kiterjedt irodalomkutatásról vagy egy-egy tétel visszakereséséről van-e szó, illetve mit is kínálunk a használónak az OPAC-ban tartalmi keresés gyanánt, és ő maga mit ért ezen.

A német tudományos könyvtárakban még nincsenek meg a tartalmi feltárásnak azok a módszerei, amelyeket kifejezetten az OPAC feltételeihez és lehetőségeihez képest fejlesztettek volna ki. Ezért egyelőre arra vagyunk utalva, hogy a tartalmi feltárást eddigi eszközeinek alkalmazhatóságát vizsgáljuk meg vele kapcsolatban. Néhány kivételtől eltekintve az erre vonatkozó vita még meg sem kezdődött. Erre azonban szükség van, ha csak nem akarjuk az OPAC mellett tovább fenntartani a meglévő katalógustípusokat, illetve újabbakkal kiegészíteni őket.

Jobb híján az OPAC-ban a címek egyes szavaira vonatkozó keresés lehetőségeire szoktunk utalni, aminek segítségével a tartalmi keresés megindítható. Anélkül, hogy kétségbe vonnánk a címszavakkal történő keresés nyilvánvaló előnyeit és használói kedveltségét, a következőkben kritikailag tárgyaljuk az OPAC nyújtotta tartalmi feltárást és keresés lehetőségeit, hogy óva intsünk olyan nézetek kritikátlan átvételétől, amelyeket – úgy látszik – sem a kísérleti vizsgálódások és tapasztalatok nem igazoltak, sem pedig magából a tételanyagból való kiindulás nem bizonyít kielégítően.

Címszavak szerinti keresés

Ez a keresési eljárás a könyvtárakban a KWIC- és KWOC-katalógusok formájában közismert. A használók kedvelik a többnyire COM-kiadású címszókatalógusokat, habár ezek (szövegkörnyezetével együtt) mindig csak egy-egy, címben szereplő szót nyújtanak betűrendben.

Az OPAC keresési logikájában a cím szavai *szabadon kombinálhatók*, azaz a Boole-operátorok segítségével (explicit vagy implicit módon) kereshető két vagy több címszó megléte a tételekben. Az olvasó például keresheti mindazokat a tételeket, amelyekben a béke, Osnabrück és Münster címszó előfordul,

s nem kell arra gondolnia, hogy a könyvtár tárgyszavazója a tételnek esetleg a vesztfáliai béke tárgyszót adta. Direkt kérdésre az olvasó direkt és egzakt választ kap. Legalábbis úgy látszik.

Noha ismertek azok a nehézségek, amelyek egy közepes méretű egyetemi könyvtár adatmennyiségét tartalmazó címszókatalógus esetében jelentkeznek, mégsem vizsgálták meg őket tüzetesen [7]. Ezek a feldolgozott tételek többnyelvűségéből, az írásmódok (pl. a kötőjelek kötő, ill. elválasztó szerepe a különböző nyelvekben) eltéréseiből, az összetett szavak képzéséből, a német nyelv főnév–melléknév kapcsolataiból, az azonos, de előtagokkal megfejtelt szótövek betűrendben való szétszóródásából, a ragozás sokféleségéből stb. erednek. Az OPAC semmiképpen sem küszöböli ki ezeket a nehézségeket.

Ehhez jön még a *"stopszavak"* problémája, több nyelven is. Ha túl keveset állapítunk meg belőlük, sok lesz a címszó, ezért óriási találati halmazok adódnak; túl sok stopszóval viszont csökkentjük a keresett tétel megtalálhatóságának esélyeit. Egy kis példa szemlélteti a problémát. Az IBAS-adatbankban a "Hochmittelalter" címszóval végzett keresés ez idő szerint 37 találatot eredményez, a "hohes Mittelalter" viszont egyet sem. Minthogy a "Mittelalter" 604 találatot, a "Mittelalters" 345 találatot hoz, ezek között ott kellene lenniük a megadott melléknév–főnév kapcsolatnak megfelelő tételeknek is. Valóban ott is vannak, csak nem lehetett őket minden további nélkül megtalálni, mert a "hoh-, hohe, hoher, hohes" a stopszavakhoz sorolódott [8].

Az OPAC tervezőjének időben kell arra gondolnia, mit is mond majd a használónak, ha egy címszó szerinti keresésnek például "0 találat" vagy "3560 találat" az eredménye, noha az illető csak egy bizonyos könyvet keres, amelyet egyszer már kikölcsönzött. A használónak meg kell kapnia azt a lehetőséget, hogy a 0 találatot legalább 1-re növelhesse, illetve a nagy számot drasztikusan csökkenthesse.

Ilyen esetekben gyakran egy másik keresési lehetőségre hívják fel a figyelmet.

Lapozás a mutatókban

Ha a használó nem biztos abban, hogy a helyes címszavakat választotta-e ki, illetve helyesen írta-e le őket, lapozgathat a címszavak mutatójában, sőt kifejezett utasítást kaphat erre. Itt a többnyelvű szóanyag betűrendes listáját találja meg úgy, ahogyan a címekben szerepelnek a szavak, kötőjellel és kötőjel nélkül, úgyszólván strukturálatlanul; a használó – mondhatnánk – ezáltal lényeges segédeszközhöz jutott, amelyben megfelelő keresőszavakat találhat a párbeszédhez. Legalábbis úgy látszik.

Ugyanis a mutatóban való lapozást könnyebb ajánlani, mint megtenni. A tudomány minden területéről származó, kereken 600 ezer címléírásból a számítógép időközben 298 545 címszót válogatott ki, nem számítva a 4713 stopszó által kiküszöbölt cím-

szavakat, amelyek pontos számáról egyelőre nincs adatunk [9]. A kereken 300 ezer mutatótétel hosszú listát tesz ki, s ha ezt a számot tizenöttel elosztjuk (az OPAC-képernyőn ennyi sor van a megjelenítéshez), 20 ezer képernyőoldalt kapunk, amelyben A-tól Z-ig lapozgathatunk. Még ha a betűrendnek csak egyes szakaszait hívjuk is le, az előtaggal ellátott sok szó arra csábít, hogy a betűrendben előre-hátra ugráljunk. De ki az a használó, aki ekkora fáradságot magára vesz? És milyen eredménnyel?

Egy példa az IBAS-adatbázis címszó-mutatójából:

auto

autoabgasen 8841 sor = címszavak

IBAS: 21 sor/képernyőoldal

OPAC: 15 sor/képernyőoldal

PC: 8–10 sor/ablak

autoverkehr

Hasonló a helyzet a szerzői nevekkel is. Ezek mutatójában jelenleg 282 500 tétel szerepel, közöttük kb. 190 ezer személynév és kb. 90 ezer testületi név. A személynévek mutatójában való lapozás az állampolgári elv alkalmazása és a keresztnévek eltérő kezelése következtében a használó számára bizonyosan meglepetéseket tartogat.

Több címszó kombinációja

Az OPAC három olyan szó kombinációját engedi meg, "amelyeket egy könyv címe pontosan tartalmaz". Az ÉS Boole-operátort a használó nem veszi észre, így nem kell elgondolkodnia a halmazelmélet problémáin. Itt figyelmen kívül kell hagynunk, hogy lehetséges a címszó és a szerzői név kombinációja is.

A három címszó kompromisszumot jelent. Ha többet vennénk, a számítógép hosszú keresés után gyakran "0 találatot" jelentene, ha kevesebbet, a keresés nem lenne elég specifikus, és túl sok találatot eredményezne.

Pauline A. Cochrane klasszikussá vált példáján szerepel ez a három címszó: Pápua, Új, Guinea [10]. A használónak, akinek azt mondták, hogy lehetőleg specifikus és kifejező címszavakat részesítsen előnyben, és a célratörő keresés érdekében használja ki a hármas kombinációt, azt kell tapasztalnia, hogy ha ugyanazt a keresést csupán két címszóval ismétli meg, további, számára releváns találatokat nyer, de olyanokat is, amelyek őt egyáltalán nem érdeklínek. Még egyedül a Guinea címszó alatt is talál a használó olyan releváns tételeket, amelyeket a Boole-operátorok iménti alkalmazásával kizárt.

Végül is udvariasan fel kell szólítani a használót, ne adja fel mindjárt, még ha a képernyőn ismételtlen a "0 találat" is jelenik meg, mert a számítógép a keresőkérdésekre egy pénztárgép szigorúságával reagál, és csak feltételelesen tűri meg a hibát.

Csonkolás

Ugyanazon szótó különböző megjelenési formáinak (pl. ragozott alakjainak) kezelésére gyakran a keresőszavak csonkolását ajánlják. Ez a módszer sok esetben elősegíti a releváns tételek megtalálását, az eredményesség növelését. Mi történhet azonban akkor, amikor egy keresőszót túlzott mértékben csonkolunk; a düsseldorfi IBAS-adatbázisból vett három, kétségtelenül kissé extrém példa érzékelteti:

Keresőszó	A találatok száma	Keresőszó	A találatok száma
analyse*	1444	psychologie*	2315
analysis*	3560	psycholog*	5485
analys*	5385	psychol*	5587
analy*	6846	psycho*	elutasított kérés
anal*	csönd		

Keresőszó	A találatok száma
automation*	93
automati*	471
automat*	676
automa*	678
autom*	865
auto*	2246
aut*	2616

Még a találatokkal való elárasztásnál is (ezt két másik címszó kombinációjával csökkenteni lehet) rosszabb azonban az, ha a csonkolás a használót olyan tárgyakhoz, tudományterületekhez és összefüggésekhez irányítja el, amelyek egyáltalán nem érdeklínek. Egy másik, ugyancsak kihegyezett példát nyújt a csonkolt "recht*" keresőszó:

RECHT	RECHTSAUFLOESUNG
RECHTE	RECHTSAUSLEGUNG
RECHTECK	
RECHTECKFERRITEN	RECHTSAUSSEN
RECHTECKFERRITKERNE	
RECHTECKHOHLLEITER	RECHTSCHREIBDIKTATE
RECHTECKIGE	RECHTSCHREIBEN
RECHTECKSIGNALE	RECHTSCHREIBSCHWAECH
RECHTECKVERTEILUNG	RECHTSCHREIBTEST
RECHTEM	RECHTSCHREIBTRAINING
RECHTER	RECHTSCHREIBUNG
RECHTES	
RECHTFERTIGUNG	RECHTSHERZBELASTUNG
RECHTFERTIGUNGSGRUND	
RECHTFERTIGUNGSLUESUNG	RECHTSRADIKALISMUS
RECHTL	
RECHTLICHER	RECHTSRHEINISCH
RECHTMAESSIGKEIT	
RECHTQUELLENFORSCHUNG	RECHTSSYMMETRISCH
RECHTS . . . 329 találat . . .	
RECHTSABHAENIGKEIT	
RECHTSAKADEMIE	
RECHTSANGLEICHUNG	
RECHTSANTHROPOLOGIE	RECHTSZUG
RECHTSANWAELTE	-

Ebben a halmazban olyan fogalmak szerepelnek, mint jog, jobb, derékszög, derékszögű ferritek, jogmagyarázat, jobbszélső, helyesírás, igazolás, jogforráskutatás, jobb oldali szívterhelés, jobboldali radikális stb.

Hogy a használó miképpen reagál csonkolásának erre az eredményére, csak akkor tudhatnánk meg, ha a terminál melletti viselkedését a jövőben statisztikailag rögzítenénk és kiértékelnénk.

Az OPAC-ban való közvetlen keresés megkívánja, hogy meghatározzuk, hány karakternek kell elvileg megmaradnia a csonkolási jel előtt. E rögzített számnak azonban változtathatónak kell lennie, hogy a tételek növekvő számához és a jövőbeli használói viselkedéséhez illeszkedhessék.

A találat szám csökkentésének lehetőségei

Magától értetődően minden jó OPAC megfelelő módszereket nyújt a találati halmaz csökkentésére. Többnyire másodlagos keresések vagy kiegészítő keresési szempontok jönnek számításba. A DEK a következőket kínálja:

- 1 = (további) címszó/tárgyszó
- 2 = megjelenési év(ek)
- 3 = nyelv
- 4 = kiadványtípus
- 5 = szakterület

Az első lehetőséggel már foglalkoztunk. Az amerikai könyvtárak tapasztalatai szerint hatásosan lehet alkalmazni egyéb lehetőségeket is, bár nem minden probléma nélkül. Közülük mutatunk rá néhányra az alábbiakban.

A *megjelenési évkör* segítségével végrehajtott csökkentés majd akkor lesz igazán hatásos, ha az OPAC már nem csak az újabb irodalmat fogja tartalmazni. Igen kevés használó képes pontosan megadni, mikor jelent meg egy-egy kiadvány, s ezért a többség idegenkedik a keresés megjelenési évek szerinti leszűkítésétől.

A *kiadvány nyelvét* is fel lehet használni a találati halmaz csökkentésére. A használónak gyakran vannak határozott elképzelései vagy kívánságai, hogy milyen nyelvű irodalmat keres. Sajnos, rendszerint elmulasztják a művek nyelvét visszakereshető módon külön feltárni, így ez a csökkentési módszer egyelőre hatástalan marad. A régebbi címleírások visszamenőleges konvertálásakor ezért a kiadvány nyelvét is rögzíteni kell, ha a keresés során hasznosítani akarjuk ezt a paramétert.

Hasonlóan nyilatkozhatnak a *kiadványtípusokról* is mint kiegészítő keresési szempontról. A tudományos könyvtárak többsége korábban alig fordított figyelmet a leíró (formai) katalógizálás közben a feldolgozandó irodalom típusára és formájára. Nem így a tárgyi feltárásban, ahol például több mint száz tárgyszót (vö. RSWK = Regeln für den Schlagwortkatalog, Anhang [6]) lehet alkalmazni a kiadvány típusának meghatározására. Noha e formai tárgyszavakat a szerkezet részeként és az RSWK szerint való permutálásra gyakran alkalmazzák a tárgyszóláncok kialakításánál, elsődlegesen nem lehet őket visszakeresni. Itt ismét nyilvánvalóvá válik, hogy a címleírási és a tárgyszavazási szabályzatot egymástól függetlenül még abban az időben fejlesztették ki, amikor senki sem gondolt komolyan az ada-

toknak egy OPAC-ban való összekapcsolására. Ezért szükségszerű, hogy mindkét szabályzatban újra át kell gondolni a visszakeresést szolgáló elemek megragadását, hacsak nem akarjuk, hogy minden OPAC-ot kifejlesztő könyvtár egyéni döntéseket hozzon, amelyek aztán aligha könnyítik meg a tételek könyvtárak közti cseréjét.

A szakrendből kiegészítő keresési szempontként kiválasztott *tudományszak* ugyancsak alkalmazható a találati halmazok csökkentésére.

A tartalmi keresés további lehetőségei

A DEK OPAC-katalógusa az eddig említetteken kívül lehetőséget nyújt a szakrendi felállítás *jelzeteivel* és a szakrendi *fogalmakkal*, azaz a több jelzetre utaló szavakkal történő keresésre is. Ez nem más, mint egy szótár, amelyet eredetileg nem az online kereséshez szántak, s ezért csak módosított formában lehet a visszakereséshez felhasználni. Nem kevésbé kínálkozik a *tárgyszavakkal* való keresés, noha eddig a rögzített tételeknek csak mintegy 30%-a van tárgyszavakkal – egy 1974-ben kiadott házi szabályzat szerint – ellátva. Erről a feltárási módszerrel más helyen szólunk, nevezetesen az IBAS-tételekben szereplő cím- és tárgyszavak heterogén szótárainak egy alapmutatóban (*Basic Index*) való összeolvasztásával, valamint azokkal az első kísérletekkel kapcsolatban, amelyek e szóanyag gépi eljárással való szabványosítására, azaz a használó iránti barátságosabbá tételre irányulnak [11].

Megoldja-e az OPAC katalógusproblémáinkat?

Ezt a kérdést az eddig szerzett ismeretek alapján még nem lehet egyértelműen megválaszolni. A mai katalógusproblémák egy része az OPAC bevezetésével biztosan túlhaladottá válik. Ugyanennyire biztos, hogy az OPAC új katalógusproblémákat támaszt, amelyeket részben – elégséges tapasztalatok híján – még fel sem ismertünk, nemhogy megoldottuk volna őket. Eddig a hagyományos katalógusokat a könyvtárak által foganatosított nagyfokú prekoordináció határozta meg. Az interaktív párbeszéd az egyes tételeknek a használó által végzett posztkoordinációját teszi lehetővé; a használó aktívan léphet fel, a keresésben formai és tartalmi deskriptorokat keverhet és kapcsolhat össze. Még alaposan elemezni kell azokat a konzekvenciákat, amelyeket ebből a katalógizálásra és a katalógusokra nézvést le kell majd vonni, mielőtt az OPAC ténylegesen és hatékonyan járulhat hozzá a katalógusprobléma megoldásához. A DFG által támogatott projekt lezárása előtt a DEK minden illetékese előtt már világossá vált, hogy minden erővel dolgozni kell az online használói katalógus egy második, javított verzióján azért, hogy az ideális katalógus céljához kissé közelebb kerüljünk, és a könyvtár használója információszerzési lehetőségeit megjavítsuk.

Jegyzetek

- [1] A DFG két státust és anyagiakat hagyott jóvá a projekt céljára. A projekt eredetileg kétéves időtartamát a könyvtár kérésére a DFG egy harmadik évre meghosszabbította. A projektcsoport tagjai: *dr. Arno Schulte-Geers* könyvtárigazgató, *Ilse Bartholomäus* rendszerelemző, *dr. Gabriele Dreis* tudományos munkatárs, *Barbara Gattung* rendszerelemző. Közreműködik még *Marianne Hesse-Dornscheidt*, az információs osztály vezetője és *Gisela Stednitz*, a katalogizálási osztály vezetője. A programot továbbá a Heinrich Heine Egyetem számítóközpontja (igazgató: *dr. J. Knop*) és a Siemens AG (München) munkatársai támogatják. A projektcsoport tagjai meghatározó módon működtek közre e közlemény tartalmának kialakításában.
- [2] A GOLEM a Siemens cég információ-visszakereső rendszere, amely minden olyan felsőoktatási intézménynek, amelynek Siemens BS 2000 típusú számítógépe van, ingyenesen áll rendelkezésére. Jelenleg a 6.1B változatot vezetik be.
- [3] A DEK OPAC-projektjét először a Deutscher Bibliotheksverband 4. szekciójának munkaülésén (Düsseldorf, 1989. márc. 3.) mutatták be. SCHULTE-GEERS, A.: Online Public Access Catalog. Erfahrungen und Ergebnisse. – DREIS, G.: Problemfeld Benutzerfreundlichkeit. – GATTUNG, B.: Das Datenbankdesign. – STEDNITZ, G.: Taugen RAK-Konventionen für den Online Katalog? Az előadások megjelentetése tervbe van véve.
- [4] A kiválasztott és meghatározott "aspektusok" táblázatos bemutatásától helyhiány miatt itt el kellett tekintenünk, s hivatkozunk a [3] jegyzetben felsorolt közleményekre. Technikailag viszonylag egyszerű dolog, hogy egy használói felület számára megfelelő aspektu-
- sokat állapítunk meg; sokkal nagyobb ráfordítást kíván a keresőindexek (szótárak) tartalmi felépítése. A közben szerzett tapasztalatok és felismerések elsősorban módszertani szempontokból hasznosak. A német könyvtárak OPAC-fejlesztéseit bemutató közlemények eddig elég kevés figyelmet fordítottak az adatok adekvát strukturálásának problémájára.
- [5] Characteristics of online public catalogs. = Library Resources and Technical Services, 27. köt. 1983. p. 36–37.
- [6] Vö. GATTERMANN, G.: Online public access catalogue (OPAC). = Bibliothekenverbund und lokale Systeme. Bericht über eine Studienreise in die USA vom 24. 9. bis 13. 10. 1984. Berlin, 1985. p. 69–144. (DBI-Materialien 45.)
- [7] Különösen GÖDERT, W.: Online-Kataloge und bibliothekarische Inhaltserschliessung. = 77. Deutscher Bibliothekartag in Augsburg 1987. Reden und Vorträge. Hrsg. von Yorck A. Haase; Gerhard Haass. Frankfurt, 1988. p. 279–302. (ZfBB – Sonderheft 46.)
- [8] Minden példa és számadat a DEK IBAS katalogizálási adatbázisában végzett kereséseken nyugszik, mivel az előadás időpontjában (1989. máj. 19.) a katalógusadatokat még nem konvertálták és töltötték be az OPAC GOLEM-adatbázisába.
- [9] Az OPAC számára a stopszavak számát drasztikusan csökkentették.
- [10] COCHRANE, P. A.: Redesign of catalogs and indexes for improved online subject access. Selected papers. Phoenix/Ariz. 1985. p. 274–287.
- [11] Vö. GATTERMANN, G.: Probleme des Online-Benutzerkatalogs. Erfahrungen aus dem OPAC-Projekt der Universitätsbibliothek Düsseldorf. = ZfBB, 36. köt. 6. sz. 1989. p. 481. és köv.

Fordította: Papp István

Hirdessen a TMT-ben!

Hirdetési áraink

Egész oldalas	8000 Ft + ÁFA
Féloldalas	4000 Ft + ÁFA

**Ismétlés esetén
50% kedvezményt adunk.**

**Megrendelhető: OMIKK értékesítési osztály
1428 Budapest, Pf. 12.**